

Summary
Vitalii Matsko

Pedagogical Ideas of Anatolii Pohribnyi in the System of National Education Forming

In the proposed article for the first time national pedagogical ideas of A.H.Pohribnyi, as humanistic ones, have been shown. In his practice, he recognized the value of a person as an individual's right to freedom, happiness, development and manifestation of his or her talent, considered the principles of equality, justice, humanity as desirable norm of relationships between people. Promoting national idea, humane values in Ukrainian pedagogy he guided the basic principles of love for others, respect for human dignity. A.Pohribnyi understood that Ukraine's accession to European and Euro-Atlantic structures will require understanding of the own identity, inclusion of the system of national and state priorities, which are designed to achieve the beautiful Ukrainian perspective. And it is the latter, which is grounded on millennial historic-cultural, educational tradition.

Key words: *pedagogical ideas, humanization, democracy, audience, Vashchenko's ideas, educational ideal.*

Дата надходження статті: «20» січня 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «18» лютого 2015 р.

УДК 378.12(045)

НАТАЛІЯ МАЧИНСЬКА,
доктор педагогічних наук, доцент
(м.Львів)

Авторитет викладача – необхідна умова його ефективної взаємодії з студентами

У статті акцентовано увагу на авторитеті викладача, який визначає якісну характеристику професіоналізму особистості педагога. Автор, спираючись на результати теоретико-практичних досліджень, визначає роль і місце педагога, його авторитету в організації ефективної педагогічної взаємодії на різних рівнях спілкування. Характеризуючи окремі компоненти авторитету педагога, у дослідженні особливу увагу приділено загальній та професійній культурі викладача, виокремлено негативні ознаки її прояву. Зазначено, що підґрунтям авторитету викладача виступає його професійна компетентність, що охоплює в своїй структурі педагогічний такт, педагогічну техніку, педагогічну етику.

З'ясовано, що авторитет педагога ґрунтується на педагогічному спілкуванні, яке впливає на розвиток і формування як особистості викладача, так і особистості студента. На основі проведеного експериментального дослідження автор визначає особливості формування педагогічного авторитету у процесі проведення лекційних занять, а також вказує на об'єктивні труднощі зміцнення авторитету викладача, пропонує деякі поради щодо формування авторитету у системі педагогічної взаємодії на таких рівнях: «викладач-студент», «викладач-адміністрація», «студент-студент».

Ключові слова: *педагогічна взаємодія, авторитет, загальна культура, професійна культура, імідж, ідеал.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Підготовка майбутніх фахівців у системі вищої освіти постійно потребує впровадження системи якісних змін, зумовлених необхідністю гуманізації, суб'єктності, самостійності, активності та толерантності усіх учасників педагогічного процесу. Основою педагогічного процесу є взаємодія його суб'єктів, ефективність організації якої значною мірою зумовлює результативність навчально-педагогічної діяльності.

Педагогічна взаємодія ґрунтується на спілкуванні в системі «викладач-студент», «викладач-викладач», «викладач-адміністрація», характеризується багатьма якісними показниками та залежить від багатьох чинників, серед яких вагоме місце займає авторитет педагога.

Для підготовки фахівців нової формації потрібні нові підходи у розробці педагогічних методів, організаційно-педагогічних систем, освітніх технологій, спрямованих на професійний та особистісний розвиток людини, всебічну підготовку до життя та праці у швидкозмінному світі. Освітня технологія як системний метод створення, застосування і визначення процесів навчання і засвоєння знань з урахуванням технічних, людських ресурсів, їх взаємодії, спрямована на вирішення свого головного призначення – оптимізацію освітнього процесу.

Аналіз досліджень і публікацій... В умовах значних змін в освітній галузі особливого значення набуває професійна компетентність педагога, переорієнтація його мислення на усвідомлення сучасних вимог до педагогічної діяльності, здатність педагога відповідати цим вимогам має глибоко суб'єктивний характер і тісно пов'язана з особистісними якостями самого педагога [2, с.135].

Проблема авторитету педагога, його ролі в організації педагогічної взаємної в умовах вищого навчального закладу є предметом дослідження багатьох науковців. Так, пошуком авторитетних форм соціальних відносин займалися не тільки педагоги, але й такі вітчизняні вчені, як-от: Г.Сковорода, В.Антонович, М.Драгоманов, М.Грушевський, М.Хвильовий, В.Липинський, Д.Донцов, І.Лисяк-Рудницький. Авторитет як ознака професіоналізму педагога став провідним напрямом дослідження у працях А.Макаренка, В.Сухомлинського, З.Ковальчук, Л.Хоружої та ін.

Водночас, проблема авторитету викладача у контексті взаємозалежності його сформованості та ефективності організації педагогічної взаємодії з студентами ще не була предметом цілісного дослідження.

Формулювання цілей статті... Проаналізувати структурні компоненти авторитету педагога, визначити його місце у розвитку педагогічної взаємодії викладача та студентів у педагогічному процесі вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу... Спілкування викладача зі студентами на лекціях й практичних заняттях, що виступає основою педагогічної взаємодії, має свої особливості. Його специфіка – у значній монологічності, яка має обмежену ефективність. Від уміння виступати перед аудиторією значною мірою і залежить авторитет викладача. У такому випадку для посилення впливу на аудиторію надзвичайно важливим є імідж викладача. Коли студент йде на лекцію авторитетного викладача, у нього створюється певний настрій, що підсилює інтерес до предмета й сприяє підтриманню стійкої уваги упродовж лекції. Звичайно, це не означає, що авторитетний викладач не повинен усіма силами долати пасивність аудиторії, різноманітними способами залучаючи її до активного обговорення навчального матеріалу.

Авторитет педагога (у перекладі з нім. – влада, вплив) – професійний статус педагога, який визначає ступінь та силу педагогічного впливу на окремих учнів або групу; проявляється в здібностях педагога скеровувати думки, почуття, вчинки учнів. Основою авторитету виступають високі особистісні та професійні якості: загальна культура, відкрита позиція у спілкуванні, ерудованість, компетентність, емпатія, доброзичливість, чітка громадянська позиція [3, с.181].

Сучасні дослідження свідчать про зміни в уявленнях людей про викладача й джерела його авторитету. Ці зміни можна сформулювати наступним чином: зростає частка різноманітних зусиль у створенні й підтримці авторитету й зменшується внесок ролівої позиції.

Тепер вже не можна розраховувати на те, що саме становище викладача вищого навчального закладу буде повністю визначати його вплив на студентів. Незважаючи на це, багато викладачів як і раніше неправомірно покладають дуже великі надії на вплив ролівої позиції й докладають достатньо особистісних зусиль для становлення, зміцнення й підтримки свого авторитету.

Для виявлення найбільш актуальних проблем формування й зміцнення авторитету викладача вузу нами було проведено опитування на факультетах підвищення кваліфікації та закладах післядипломної освіти, у якому взяло участь близько 700 викладачів. Респондентам пропонувалися такі питання: «Які дії викладачів можуть сприяти підвищенню авторитету? Які вчинки можуть спричинити за собою зниження або втрату авторитету? Як змінилося уявлення про ідеального викладача з часу вашого навчання? Які об'єктивні труднощі, що заважають росту авторитету викладача, ви могли б відзначити?»

Аналіз отриманих відповідей показав, що більшість викладачів розуміє зв'язок рівня свого авторитету з ефективністю роботи. Сукупність відповідей на запитання про якості, що сприяють авторитету викладача, становлять повний перелік особистісних і професійних якостей, що підтверджує нашу позицію: викладачі в повному обсязі обізнані про необхідність для цього властивостей. Багато респондентів зазначали, що їм легше писати про властивості, ніж про вчинки.

Усвідомлюючи, які саме якості сприяють збільшенню авторитету викладачів, лише деякі з них можуть трансформувати навіть названі, тобто усвідомлені, якості в конкретні вчинки. Складається враження, що такий стан – один з наслідків залученості механізмів психологічного захисту, що оберігає особистість від зниження самооцінки. У процесі опитування респондентами був зазначений тісний взаємозв'язок та чітка взаємозалежність між такими якісними характеристиками професіоналізму викладача, як ідеал та імідж, що значною мірою формують та визначають авторитет педагога.

Відповіді на запитання про ідеал викладача можна поділити на дві групи. До першої увійшли респонденти, що мали стаж роботи до 10 років. Більшість з них (71%) вважають, що ідеал викладача не змінився з моменту їхнього навчання. Їх старші колеги (друга група – зі стажем 10–30 років) в переважній більшості випадків (93%) зазначили, що їх ідеал змінився. Фіксує ці зміни, вони виокремили наступні позитивні й негативні моменти. Позитивним, на їх думку, є зменшення психологічної дистанції між викладачем й студентом, виникнення більш тісних, безпосередніх форм спілкування. Негативним є деяке зниження загального світогляду та інтелігентності викладача.

Слід зазначити, що приблизно 20% опитаних, відповідаючи на запитання, зазвичай не перераховували жодних властивостей та якостей ідеального викладача, а просто посилались на високий зразок, який вони наслідують все життя. Вони описували або називали улюбленого вчителя, у якого вони вчилися у вищій й який став для них втіленням ідеалу. Як відомо, найбільш простою й поширеною формою впливу авторитету особистості є саме мимовільне наслідування. Воно пов'язано з інтуїтивним цілісним сприйняттям людини з її зовнішніми та внутрішніми проявами. Голос, жести, манери як би вкарбовуються, й в подальшому образ дорогого вчителя неусвідомлено керує поведінкою того, хто наслідує.

Персоніфікований спосіб збереження ідеалу у вигляді образу деякою мірою є незрілим. Лише усвідомлення й позначення якостей авторитетного викладача та використовуваних ним методів і прийомів сприяє в подальшому не тільки більш продуктивному впровадженню їх у власну практику, але й творчому доповненню й розвитку.

Відповідаючи на запитання про об'єктивні труднощі зміцнення авторитету, викладачі відзначили недостатність знань з психології і педагогіки, а також непоінформованість про новітні способи і методи викладання в вузах. Деякі відзначали і слабе стимулювання росту лекторської майстерності викладача. Від викладача вимагаються постійні зусилля не лише для формування й зміцнення, але й для підтримки свого авторитету. Саме тому він повинен ретельно контролювати ті дії, які здатні його порушити. Так, зокрема, багаторазове повторення однотипних повідомлень в одній й тій же формі призводить до стану перенасичення – такого стану аудиторії, при якому настає різке зниження здатності сприйняття, виникає роздратування проти «словесної жуйки» й різко знижується довіра до інформації, що повідомляється.

У питальниках запропонованого нами опитування багато питань стосувалися проблеми загальної культури викладача, яка, як стверджують респонденти, посідає чільне місце у визначенні ідеалу та іміджу викладача. Так, спираючись на відповіді респондентів, можна зазначити, що загальна культура викладача включає такі складові:

- гуманність (любов до тих, кого навчаєш, уміння поважати їх людську гідність, потребу і здатність надавати кваліфіковану педагогічну допомогу для їх особистісного розвитку);
- громадянська відповідальність, соціальна активність;
- справжня інтелігентність, що визначається високим рівнем розвитку інтелекту, сформованого у межах предмета викладання; ерудицією, високою культурою поведінки;
- правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість;
- інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і ухвалення творчих рішень;
- любов до предмета (курсу), який викладається, потреба в знаннях, у систематичній самоосвіті;
- здібність до міжособистісного спілкування, ведення діалогу, переговорів, наявність педагогічного такту, що визначає стиль поведінки викладача, викликає впевненість у його доброзичливості, чуйності, доброті, толерантності;
- якості викладача, які допомагають у спілкуванні зі студентами: привітність, почуття гумору, артистизм, мудрість (наявність життєвого досвіду), зовнішня привабливість.

Також були визначені і якості викладача, які характеризують його негативну культуру:

- байдужість до студентів;
- упередженість – виокремлення з середовища студентів «улюбленців», публічне виявлення симпатій та антипатій щодо студентів;
- зарозумілість – педагогічно недоцільне підкреслення власної величч над студентом;
- мстивість – властивість особи, яка виявляється в спробі зводити особисті рахунки зі студентом;
- невірноваженість – невміння контролювати свій тимчасовий психічний стан, настрій;
- байдужість до предмета, який викладається;
- неухважність – забудькуватість, незібраність.

Педагогічна взаємодія передбачає особистісний контакт викладача і студентів, який має наслідком взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності, відносин, установок. І саме тому ефективність педагогічної взаємодії значною мірою залежить від рівня сформованості загальної та професійної культури педагога, що найчастіше проявляється у процесі педагогічного спілкування.

Педагогічне спілкування – це основна форма здійснення педагогічного процесу. Його продуктивність визначається насамперед цілями та цінностями спілкування, які мають бути прийняті всіма суб'єктами педагогічного процесу як імператив їхньої індивідуальної поведінки.

Метою педагогічного спілкування є, по-перше, передача суспільного і професійного досвіду від викладача студентам, по-друге, обмін особистісними сенсами, пов'язаними з об'єктами, що вивчаються. У процесі спілкування відбувається розвиток та становлення індивідуальності як студентів, так і викладачів.

Педагогічне спілкування – це спілкування між викладачем і студентами, у процесі якого педагог розв'язує навчальні, особистісно-розвивальні та виховні задачі. Педагогічне спілкування можна розглядати як одну з важливих умов ефективного навчання, до якого доцільно зарахувати педагогічний такт, педагогічну техніку, педагогічну етику (знання гуманістичних норм своєї професії).

Ефективність впливу викладача у процесі педагогічного спілкування залежить від його авторитету, що діє на результативність навчального процесу зокрема, та на показники педагогічного процесу та розвиток його суб'єктів загалом. Авторитетний педагог впливає не тільки цілеспрямовано, але часто й опосередковано (тоді, коли він реально відсутній, і на нього лише посилаються, про нього думають), ефективним є як вербальний, так і невербальний вплив. Підґрунтя авторитету становить також професійна компетентність викладача.

Характер спілкування викладача зі студентами обумовлений насамперед рівнем розвитку професійно-педагогічної культури, зокрема, його професійною компетентністю, науковим потенціалом, професійними прагненнями, а також особистісними якостями.

Педагогічна взаємодія відбувається не лише з окремими студентами, але й з групою студентів, що являє собою ту спільноту, в якій відбувається безпосереднє спілкування, і що породжує систему міжособистісних відносин. Саме ці відносини утворюють особистісно-розвивальне середовище. Функції викладача, які реалізуються у процесі педагогічної взаємодії, відрізняються від функцій студентів. Для нього це організаційні, насамперед спрямовані на управління групою і кожним студентом у ній. Завданням викладача є трансформація соціальних норм і правил в особистісні вимоги, які мають стати нормами поведінки студентів. Тому так важливо встановити доброзичливі відносини з ними, щоб транслювати соціальні цінності.

Взаємовідносини, які виникають у процесі педагогічної взаємодії, не мають бути стихійними. Позитивні, турботливі, чуйні, довірливі взаємовідносини між викладачем і студентами впливають на успішність педагогічної діяльності, психологічний мікроклімат, авторитет викладача, самооцінку студентів, їхню задоволеність перебуванням у колективі.

Покращенню міжособистісних відносин сприяють створення атмосфери взаємної доброзичливості та допомоги; організація спільної діяльності, яка посилює контакти і створює позитивні емоційні переживання; надання допомоги студентам під час виконання різноманітних завдань; справедливе і однакове ставлення до всіх студентів та об'єктивна оцінка їхньої діяльності; врахування специфіки групи, її установок, прагнень, інтересів, ціннісних орієнтацій.

Сукупність таких якостей викладача створює його авторитет, що здобувається тривалою працею. Якщо у межах інших професій звично звучить вислів «визнаний у своїй галузі авторитет», то у викладача може бути лише авторитет особи.

Саме тому вважаємо за доцільне проаналізувати очікувану поведінку людини – викладача вищого навчального закладу. Спробуємо вказати на ті суспільні норми, які визначають установки й очікування по відношенню до вчинків педагога, а також, які форми поведінки в цій ролі йому протипоказані, тобто порушують позитивне уявлення про нього як про сумлінного викладача, руйнуючи його авторитет.

Викладачеві повинна бути притаманна глибока відповідність між словом і справою. Коли безвідповідально ставиться до своїх обов'язків викладач, хоча при цьому він навіть вельми грамотно викладає, розмовляючи про сумлінне ставлення до праці, він може породити у слухачів скептицизм, втрату віри в значення високих слів і сприяти їх суспільній пасивності.

Важливим компонентом авторитетної поведінки викладача виступає й манера викладу лекційного матеріалу, коли викладач йде мовби поруч зі слухачами і ледь-ледь попереду, надаючи їм можливість передбачати хід аргументації. Така манера створює ефект співучасті, збільшує їх упевненість в собі й зміцнює мотивацію до засвоєння знань. Зазначений спосіб викладу базується на довірі до самостійного мислення студентів, стимулює їх розумову діяльність, а не тільки навантажує пам'ять.

Дієвість такого прийому подачі матеріалу посилює використання персоніфікованої форми, коли лектор підносить інформацію не тільки як загальноприйнятну в науці, але й як надбання свого особистого наукового досвіду. Цей спосіб викладу зближує, полегшує спілкування, сприяє налагодженню емоційних контактів з аудиторією. Встановленню безпосереднього контакту з аудиторією сприяє розмовна манера викладу, а не монотонне читання конспекта. При цьому деякі викладачі особливо визначають тих студентів, які невідривно пишуть на лекціях.

Формуванню авторитету педагога сприяє також доброзичливе ставлення до питань, що задаються під час лекції. Перетворюючи відповіді на них у взаємний обмін думками, викладач може активізувати інтерес аудиторії й тим самим полегшує їй засвоєння знань. На жаль, відсутність відповідних підручників і друківаних конспектів лекції ускладнює налагодженню такого психологічного контакту, оскільки студенти посилено конспектують готові відомості, не прагнучи

навіть їх зрозуміти, й лектор бачить перед собою роботів, що строчать, з якими неможливо встановити емоційний контакт.

Якщо перед початком лекції студент отримує її конспект, лектор має досить часу для відповідей на запитання, що підвищує активність студентів і дозволяє зберегти на лекції живе спілкування.

Авторитет викладача також тісно пов'язаний з мірою його особистої участі в науково-дослідній роботі. Порівняння рейтингу й самооцінки викладачів показало, що викладачі з переважаючою науковою спрямованістю мають тенденцію акцентувати навчання на проблемах, які вони науково розробляють, тим самим перетворюючи загальні курси на спеціальні, а викладачі з вузькою педагогічною спрямованістю поступово втрачають інтерес до спеціальної літератури й саме тому недостатньо володіють сучасними науковими даними.

Висновки та перспективи досліджень... Авторитет педагога – збірна якісна характеристика його професіоналізму, яка визначає і рівень сформованості його загальної культури, і ступінь вираженості його професіоналізму. Авторитет педагога формується під впливом багатьох чинників, які не завжди характеризуються позитивним впливом. Саме тому предметом подальших наукових розвідок повинні стати такі окремі напрями дослідження: вплив соціально-економічної політики держави на підвищення значимості суспільної ролі викладача; зменшення аудиторного навантаження на педагога вищої школи для створення можливостей поглибленого дослідження обраних наукових проблем, що і впливатиме на формування його авторитету; надання можливостей стажування та підвищення професійної майстерності викладачами у різних типах навчальних закладів за кордоном.

Список використаних джерел і літератури:

1. Ковальчук З. Я. Генетично-психологічні засади оптимізації педагогічної взаємодії : [моногр.] / З. Я. Ковальчук. – Львів : СПОЛОМ, 2013. – 600 с.
2. Освітологія: витоки наукового напрямку : [моногр.] / [за ред. В. О. Огнев'юка ; авт. кол. : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа, І. В. Соколова, О. М. Кузьменко, О. О. Мороз. – К. : ВП «Едельвейс», 2012. – 336 с.
3. Педагогический словарь : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / под ред. В. И. Загвязинского, А. Ф. Закировой. – М. : Академия, 2008. – 352 с.

References:

1. Kovalchuk Z.Ya. *Henetychno-psykholohichni zasady optymizatsii pedahohichnoi vzaiemodii: monografiia*, Lviv: SPOLOM, 2013, 600 p.
2. *Osvitologia: vytyky naukovoho napriamu: Monografiia*, Za red. V.O.Ohneviyka; Avt. kol.: V.O.Ohneviuk, S.O.Sysoieva, L.L.Khoryga, I.V.Sokolova, O.M.Kyzmenko, O.O.Moroz, Kyiv, VP «Edelweis», 2012, 336 p.
3. *Pedagogicheskiy slovar: ucheb. posobie dlia stud. vucsh. ucheb. zavedenii*, pod red. V.I.Zagvyazunskogo, A.F.Zakurovoi, Moscow, Izdatelskiy centr «Akademiiia», 2008, 352 p.

Summary

Nataliia Machynska

The Authority of the Teacher – as the Necessary Condition for Effective Interaction with Students

The article is emphasized on the authority of the teacher, which determines the qualitative characteristics of the individual teacher professionalism. By relying on the results of the theoretical and practical research, the author defines the role and place of the teacher, his or her authority in the organization of effective pedagogical interaction at different levels of communication. Describing the individual components of the authority of the teacher, particular attention is paid to the general and professional culture of the teacher and singled out the negative signs of manifestation. It is indicated that basis of the authority of the teacher is his professional competence, covering the structure in tact teaching, teaching techniques, teaching ethics.

It was found out that the authority of the teacher is based on the pedagogical communication that affects the development and shaping both the individual teacher and the individual student. Based on the results of the experimental studies, the author defines the features of formation of pedagogical authority in the lectures, and points to the objective difficulties of the uphold of the authority of the teacher, offers some advices on the formation of authority in the system of pedagogical interaction at the following levels: «teacher-student», «teacher-administration», «student-student».

Key words: *pedagogical interaction, authority, general culture, professional culture, image, ideal.*

Дата надходження статті: «03» лютого 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «26» лютого 2015 р.